

A Radnóti-virrasztás – az álmatlanság kora

VISSZHANG - LIII. évfolyam 20. szám, 2009. május 15.

Kóka Jenő emlékének

Május 5-én este, éjszaka a Petőfi Irodalmi Múzeumban Radnóti-virrasztást tartottak, a belépés ingyenes, az érdeklődés pedig az esemény kivételességéhez, fontosságához illő volt. Kiváló költők, irodalmárok beszéltek Radnótiról, verseit olvasták fel, fiatalok álltak szomorúan s némán a kiállítás tárlói előtt, s nézték a szelíd, szép Radnóti Miklós fényképeit. A Károlyi-palota termeiben halk, élő dzsessz szólt, s a kiállításon is bemutatott fotográfiákat vetítették a falakra: gyönyörű emberek, rég holt árnyak tűntek fel síelés, kirándulás, napozás közben, fiatalon, szépen, cigarettázva, hol gyanútlanul, hol elnémultan néztek a kamerába. Radnóti története meggyilkolásától fogva mitikus példázattá lett. A született költő halála, a (tömeg)sír felnyitása, az exhumáláskor, a zubbony zsebéből előkerült, nagyszerű versekkel teli bori notesz, az utolsó pillanatig megőrzött önfegyelem, a szinte érthetetlen és indokolhatatlan szelídség, a munkaszolgálatok közbeni megkeresztelkedés, a hazához való kétségbevonhatatlan hűség: malgré tout - mindezek együtt kiemelték Radnóti történetét az irodalomtörténet értelmezési keretéből, s az szinte azonnal átkerült a nemzeti mitológia példázatai közé. Az 1962-ben, a Petőfi Színházban bemutatott musical, az *Egy szerelem három éjszakája* főhősében a közönség tévedhetetlenül ismerte fel a költőt, függetlenül attól, hogy többek között Aczél György finom nyomásának eredményeként Hubay Miklós szövege és Vas István versei immáron nem a munkaszolgálatról, hanem általában a világháborús honvédségről szóltak. Radnóti centenáriuma nyilvánvalóvá tette, hogy immáron nem egy, hanem a költő halálának ünnepléséről van szó, s valóban: az ártatlanul lemészárolt fiatal férfi éveken át konstruálódó, közösen kialakított kultusza, pontosan kimetszett története oly nyilvánvalóan játszik rá a bibliai történetre, ami már nem is zavarba ejtő. A Krisztusként meghalt költőért virrasztani olyan kulturális cselekedet, amelyben szinte szétbonthatatlanul van együtt a megbocsátás sóvárgása, s a közös remény, ami a mitikus történet közös újraéléséből, újramondásából ered, ugyanis, hogy immár a bűntől mentesen élhetünk. Kései nemzedékek ártatlan tagjai állnak a tárlók előtt, hallgatják a verseket, ott s akkor aznap este olybá tűnhetett, hogy ugyan ami megtörtént, az jóvátehetetlen, tehát ha rendben nincs is semmi, de mégis rend van. A nemzeti emlékezetközösség tagjai voltak ott, akik azért jöttek oda, mert tudják, hogy ez a történet miért is vonatkozik rájuk, s ahelyett, hogy politikai tüntetésre mentek volna, ellátogattak az irodalmi múzeumba, hogy lássák, nincsenek egyedül álmatlanságukkal. Közösen virrasztani a holtakért olyan kulturális cselekedet, amelynek jelentése a rítusban, a gyakorlatban magában van, nem kellett ott semmit mondani: az emlékezetközösség nyilvánvalóan a közösnek remélt, hitt jövőnek szól.

A következő néhány napban nyilvánvalóvá vált, hogy a múzeum falai között átélt tapasztalatnak gyakorlatilag semmi köze ahhoz, ami mostanában történik mifelénk. Az a nehezen megfogalmazható, de épp az evidencia erejével ható konszenzus, amit ki-ki az éjszakából hazavitt, illúzió volt csupán. A tanügyi hatóság által érettségi dolgozat tárgyául javasolt Spirónak - az ebből „kipattant botrány” kapcsán Bíró Zoltán *Magyar Nemzet*ben közölt írása szerint -, Esterháznak, Nádasnak, Kertésznek úgymond nincs köze ahhoz a néphez, amelynek a kenyerét eszik. Pár nappal később a *Magyar Hírlap* közölt egy írást, miszerint „Esterházy és Nádas saját nemzetük ellen” - mit is csinálnak? A címdalton nagy betűkkel szereplő mondatból nem derült ki, hogy az írók mit is tesznek nemzetük ellen. Ha jól értem: létük van nemzetük ellen.

Szó sincsen tehát semmiféle nemzeti emlékezetközösségről. Esterházy, Kertész, Nádas, Spiró irodalmi

teljesítményének kétségbevonása bárkinek szent joga, amint az is, hogy vad pamfleteket írjon akármelyikük politikai nézetei ellen. Azt kétségbe vonni azonban, hogy a fenti írók magától értetődően a magyar irodalom, illetve a magyar nemzeti kultúra részei: nem apró erkölcsi hiba, hanem olyan tragikus esemény, amelyet akkor is rettenetesnek tartok, ha az ilyen szövegeket úgymond senkik írták. Persze, persze, én is tudom, hogy miként van az, amikor az ember nem hallja meg, amit mondjuk egy autóból kiszóló hang a figyelmembe ajánl, miszerint hova menjek innen, de gyorsan, amíg mehetek. Az is helytálló, hogy a magyar jobboldal egyszerűen harakirit követ el, amikor a fenti írókat kiiktatná a nemzeti kultúra történetéből, ugyanis a dolgok állása szerint „jobboldali irodalom” nincsen, eltekintve néhány szerencsétlentől, akik ezt a tévutat járják meg, hogy valamiféle kánonba bekerülhessenek. A magyar kultúra egyetemességét amúgy időről időre a *Magyar Nemzet*ben is ismerik, hiszen a képzőművészeti kritikákban nyomát sem látom, hogy például P. Szabó Ernő bármiféle kettős könyvelésre hajtana.

Bächer Iván pontos példázattal érzékeltette, hogy is állunk, amikor a *Népszabadság*ban a Tóth András- emlékévről írt. Radnóti gyilkosának sírja valóban azért maradhatott a 301-es parcellában, mert senkinek a nemzeti büszkeségét nem zavarja, hogy ez az abszurdum megtörténhet. Tudom én, hogy nem olyan könnyű ám sírokat kihantolni - különösképp egy olyan országban, amely a folyamatos áttemetések nélkül nem képes elbeszélni kortárs történelmét -, de mindebben mégis ott van ám mindaz a slendrián tompaság, semmit, de semmit komolyan nem vevő züllött cinizmus, amely a mindennapjainkat is uralja. (Passau rendőrkapitánya sem jókedvében hantoltatta ki a temetés után annak a neonácinak a sírját, akinek a koporsójára náci zászlót tett bajtársa. Mindössze komolyan vette, hogy a nácizmusnak Németországban nincs keresnivalója többé: beleértve a német anyaföldet, ami a Blut und Boden mitológiáját figyelembe véve világos politikai cselekedet, az alkotmány védelme.)

Ha komolyan vennénk magunkat, ha komolyan vehetném a magyar bal- és a jobboldal pártjait, akkor bizony valaminek történnie kellene, amikor a magyar irodalom jeleseit kitessekelik a kultúrából, amely az otthonunk. Amúgy akkor is történnie kellett volna valaminek, ha Bíró Zoltán és a *Magyar Hírlap* munkatársai négy igen rossz, tehetségtelen magyar íróat intéztek volna el a fent idézett módon. Jelen esetben négy nagy íróat tessékeltek ki a magyar kultúrából, így abban az aljasság a nevetségességgel vetekszik.

Ha lenne nemzeti emlékezetközösség, akkor mindenki tudná, hogy ingyen senki nem írhat ilyesféle gazemberséget, mert minden egyes ilyen mondat visszavonhatatlan morális következményekkel jár azokra, akik kieszték azt. De itt soha semmi ilyesmi nem történik: a magyar kultúra azt tanulta meg a politikától, hogy semminek nincsen semmiféle komoly jelentése. Nem ennek az írásnak a tiszte, hogy ezt a megátalkodott léhaságot antropológiai elemzés tárgyává tegye, de előbb-utóbb valóban nekiülök, hogy kiderítsem, hogy az operett vagy Kádár János mennyiben felel mindezt.

De tény, hogy így nehéz ám tanítani, élni, fegyelmezetten s szelíden dolgunkat végezni. Mérhetetlenül unom azokat a mondatokat, amelyek úgy kezdődnek el, mint a következő: „a magyar jobboldalnak meg kell értenie”. Mindez értelmetlen. Ha lenne ama bizonyos közösség, akkor a magyar jobboldalon senkinek nem jutna eszébe, hogy bárkit kitessekelhet a nemzeti kultúrából, ha nincs, akkor meg nem látom be, hogy miért épp most s ennek a szövegnek a kapcsán nézne bárki a tükörbe, mondván: tényleg, elég.

Csak hogy így elvész az otthonunk. Elvész, mert a többes szám első személynek nincs semmiféle jelentése. Az otthonosság bizonyossága nem adottság, hanem folyamatosan, naponta újraírt szerződések, apró jelzések szerkezetéből összeálló utalási háló, amely vagy visszaigazolja az ottléted magától értetődőséget, vagy nem. Otthon ott vagy, ahol a konfliktusok a tetteid vonhatják kétségbe, nem pedig a léted. A közösséghez tartozás a konfliktusok jogához való bizonyosság tudata. Addig tart az otthonom, ameddig a jogom, ameddig a másik iránt érzett ellenszenvemről tudom, hogy azt lepleznem kell, tehát vagy érvelek, vagy meg sem szólalok. Ha valakiről azt mondják, hogy „nemzete ellen van”, akkor annak kétségbe vonják a közösséghez való jogát. Mindannyian ismerünk ilyen eseteket. Szálasi Ferenc, Rákosi Mátyás a nemzetük ellen voltak - egy ilyen mondatnak van értelme. De azért nem olyan könnyű számos alanyt találni egy ilyen

mondathoz. Kivéve, ha - jobboldal ide, jobboldal oda - valakinek vagy sejtelve sincsen arról, hogy mit ír le, azaz egyszerűen elveszett szellemi ítélőképessége, vagy pedig valóban elzúllott a hosszú évek során. Azt mindannyian tudjuk, hogy Magyarországon úgy lehetséges közös élményekről beszélni, ha oly módon kerüljük a politikai álláspontokat, mint teszi például a nemzeti egység lehetőségét kereső Hankiss Elemér megújuló honlapjain - amelyek a jó szándékú giccs szomorú emlékművei. De tény, hogy a fél kezemen meg tudom számolni azokat a jobboldali politikusokat, újságírókat, akik szóba állnak velem, s akikkel én is szót válthatok. Bizony, ez így nincsen rendjén, de ennek ellenére sem hiszem, hogy a megoldás Magyarország „kitalálása” lehet.

De tény, hogy az otthonunkról formált tapasztalat érvényessége egyre korlátozottabb, s ez igazi traumát okoz - úgy vélem, mindenkinek.

Daróczi Ágnes roma politikus, polgárjogi aktivista Kóka Jenő, a Tiszalökön egy ismeretlen orvlövész által kivégzett magyar roma emlékre tartott emlékünnepeken így fogalmazott: „A település szélén lakott, ahova embervadászatra szoktak járni a nácik. Mi, a magyar társadalom pedig eltűnjük.”

Hallgattam Ágnest, ahogy ezt mondta, és felnéztem rá. Pontosan tudta, hogy mit mond. Ugyanis mostanában, mifelénk, az a nóta járja, hogy bizony ő sem tartozik miközénk, ahogy számos alkalommal, attól tartok, én sem tartozom már miközénk. De épp azért volt az a mondat ott olyan nagyszerű. Beszélhetnek, lőhetnek, mindenfélét lehet, de ott és akkor nyilvánvaló volt, hogy mit jelent mindez. Daróczi bizony Radnóti-virrasztást tartott késő délután Kóka Jenő emlékére.

S akkor - nem volt nehéz - felrémllett, hogy miért nem értette meg senki a liberális jobboldalon, mit jelentett a „we can change”. Miért hitte Seres László és pár ifjú klónja, hogy ez üres duma. Épp azért, amiért nem voltak ott azon a téren Kóka Jenő emlékére egy gyertyát gyújtani.

Barack Obama mondatában az volt az igazi fordulat, hogy amikor ő használta a többes szám első személyt, nem az jutott több millió ember eszébe, hogy ez milyen erős és szép, dacos gesztus, mint az Daróczi esetében néhányunkkal történt. Milliók látták, hogy egy afrikai-amerikai ember szól hozzájuk, s ugyanezen milliók álltak készen arra, hogy értsék és tudják, a bőrszínnél és vallásnál, mindenféle rasszista hazugságnál sokkal többet jelent a közös életük, a világuk, amelyben együtt élnek. Barack Obama immár nem egy kisebbség politikai vezetője lehet, hanem kisebbségiként mindannyiunk vezetője. Így állt helyre az, amit nemzetnek lehet nevezni, s amit az Egyesült Államokban másként (európaiaknak szokatlanul), de mégis így érthetünk. A posztapartheid világtörténelmi korszaka kezdődött meg, mi meg Vona Gáborral és a többi rasszista szörnyeteggel kínlódunk, s eltelik még egy-két év, hogy megszabadulunk a Jobbik/Magyar Gárda-duótól.

A „ha majd” kezdetű magyar mondatok az írásos magaskultúra emlékeztetközösségéhez tartozó állampolgárok egy része számára csak idézetként folytatható. Minthogy számtalan oknál fogva én is ezek közé tartozom, itt bizony megállok.

Amúgy: ha majd Daróczi Ágnesről vagy bármely más romáról milliók azt képzelik, hogy saját álláspontjukat követve rá szavazhatnak, akkor, akkor bizony - más és jobb világ lesz. Radnóti és Kóka Jenő gyilkosai egyaránt úgy vélték, hogy akit elpusztítanak, az kívül van az általuk ismert és elismert emberfogalmon. Értem én, hogy a rasszizmus személytelenné teszi az áldozatokat, ezért is sikerülhet azok üzemszerű, módszeres elpusztítása. De mégis, talán mindig volt egy pillanat, egyetlen jelzés, ami nyilvánvalóvá tette a gyilkosok és áldozataik személyes közelségét, amikor a gyilkos megértette, hogy a rettenetes és feloldhatatlan bűne egész hátralévő életében vele marad, s ő maga lesz bűnné. Ha valakinek a kulturális emlékezet rutinján túl hirtelen feltűnik, hogy Tóth András azért nem nyugodhat a nemzeti emlékezet oly fontos pontján, az áldozatok emlékművének tőszomszédságában, mert amit tett, az jóvátehetetlen bűn. Ha majd a származása miatt áldozattá lett Kóka Jenő épp úgy beletartozik a nemzeti emlékeztetközösségbe, mint Radnóti, akkor, akkor talán megmozdult végre valami mindannyiunkban. Akkor talán felhagyunk a néma és léha közönnyel, akkor talán nem kell attól félnünk, hogy ártatlanul is

bűnösök leszünk. S talán visszanyerhetjük otthonunk.